

III. ГЕОГРАФІЯ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ СТРУКТУР СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Данильченко О. С., Гупало С. О.

svitlana.gupalo@mail.ru

Сумський державний педагогічний університет м. А. С. Макаренка

Регіональна ландшафтна структура характеризується певними напрямками взаємодії між її компонентами, які склалися в процесі розвитку регіону, а їх виявлення проводиться шляхом всебічного вивчення та аналізу взаємозв'язків і взаємодії ландшафтоутворюючих факторів й компонентів, а також антропогенного впливу на них. Вивчення регіональних ландшафтних структур, особливо найменших, таких як ландшафтний район, важливе та актуальне для будь-якої території і Сумська область у цьому контексті не є виключенням.

Вивчення та дослідження ландшафтних структур Сумщини розпочалося ще із 80-тих років XIX ст. із комплексних експедиційних досліджень Докучаєва В. В. та його учнів Висоцького Г. М., Глінки К. Д. та ін. В 1897 р. Танфільєв Г. І. склав одне з перших фізико-географічних районувань Європейської Росії, до складу якої входила сучасна Сумська область [2]. Фундаментальна праця щодо фізико-географічного районування України (на території Сумської області було виділено ряд ландшафтних областей і районів) належить Мариничу О. М. та Шищенку П. Г. [4]. Питанням фізико-географічного районування Сумської області займався професор Нешатаєв Б. М. [5]. Ним була прийнята дворядна зонально-азональна систематиксономічних одиниць (країна, зона, провінція, округ, ландшафтний район). Удовиченко В. В. поглибила та уточнила напрацювання Маринича О. М. та Шищенка П. Г. [6]. У фундамент виділення таксономічних одиниць фізико-географічного районування Сумщини покладено аналіз ландшафтно-типологічної структури території, із використанням матеріалів галузевих (геоморфологічних, гідрогеологічних, геоботанічних, ґрунтових) досліджень і схем районування окремих компонентів природних комплексів.

Об'єкт дослідження – регіональні ландшафтні структури Сумської області, а предмет дослідження – природні особливості цих структур. Мета роботи – проаналізувати регіональні ландшафтні структури Сумської області.

Сумська область входить до складу Східноєвропейської рівнинної країни. На її території виділяються дві зони – мішаних лісів та лісостепова. У межах ландшафтних зон виділяють три провінції: Поліську, Лівобережно-Дніпровську низовинну лісостепову, Середньоруську підвищену лісостепову. У Поліській провінції виділяється область Новгород-Сіверського Полісся, у Лівобережно-Дніпровській провінції – Північна Полтавська та Південна Полтавська області; у Середньоруській провінції – Сумська підвищена область західних відрогів Середньоруської височини.

Найменшими таксономічними регіональними одиницями є ландшафтні райони. Вони виділяються як частини області у зв'язку з особливостями ландшафтної структури, місцевими відмінами в характері, інтенсивності й спрямованості сучасних природних процесів – ерозії, акумуляції, фільтрації, заболочування і т.д. [4]. Ландшафтних районів, згідно уточненого фізико-географічного районування Удовиченко В. В. [3; 6], виділяють 10.

В області Новгород-Сіверського хвилясто-рівнинного моренно-зандрового Полісся виділяють 2 ландшафтні райони:

1. Зноб-Новгородський моренно-зандровий слабодренований ландшафтний район з дерново-слабо- та середньо підзолистими оглеєними ґрунтами легкого механічного складу під розрідженими дубово-сосновими лісами й окремими фрагментами вторинних березових лісів. На території району наявні значні поклади крейдових відкладів, які перекриті флювіогляціальними відкладами, заболочені ділянки із особливим ґрунтово-рослинним покривом, який притаманний типовим поліським ландшафтам. Геоморфологічним компонентом району є долина р. Десни та три її надзаплавні тераси. Місцями представлена зандрова рівнина із дюнным мезорельєфом, зустрічаються блюдця просідання карстового генезису [1; 3].

2. Шосткинсько-Ямпільський підвищений слабо-розчленований ландшафтний район високого Полісся із дерново-середньо-, сильно- та слабopідзолистими ґрунтами різного ступеня оглеєння, а також лучними, лучно-болотними та торф'янистими ґрунтами, подекуди з невеликими масивами сірих лісових ґрунтів[3]. Корінні породи крейди та палеоген-неогену, перекриті флювіогляціальними зандровими пісками [1]. Рослинний покрив району сильно трансформований, корінними насадженнями є дубово-соснові ліси, представлені окремими великими масивами.

У межах Північної Полтавської розчленованої рівнинно-терасової лесової області виділяють 4 ландшафтні райони:

3. Присеймський терасовий слабо розчленований ландшафтний район лесової рівнини з чорноземами типовими малогумусними. Корінні породи - еоценові товщі палеогену, четвертинні відклади представлені лесами та

лесовидними суглинками. Рельєф має характерну особливість: представлений комплексом давніх слабо розчленованих терас р. Сейм. Із ґрунтів району найбільше поширені чорноземи типові малогумусні. Рослинний покрив значно змінений та представлений острівками чисто сосновими чи дубово-сосновими, а на схилах корінних берегів – кленово-липово-дубовими лісами [1; 3].

4. Сульський підвищено-розчленований район із шишаковим рельєфом на неогенових відкладах з чорноземами типовими середньогумусними та пануванням агрофітоценозів й широколистяними байрачними лісами. Поширені ландшафти давньольодовикової та прильодовикової лучно-степової рівнини, складених піщано-глинистими відкладами й білими пісками полтавської свити, перекритими строкатими і червоно-бурими глинами. Четвертинні відклади представлені лесовидними суглинками. Рельєф району слабохвилястий з великою кількістю давніх прохідних долин, балок та сучасних ярів. Ландшафтоутворююче значення мають локальні солянокупольні структури. Особливістю є розвиток останцево-ерозійних форм мезорельєфу – шишаків на правобережжі р. Сули [1; 3].

5. Липоводолінсько-Недригайлівський давньольодовиковий увалисто-балковий район. Характерні проявами соляно-купольної тектоніки. Більша частина території району перебувала під впливом давнього льодовика, тому окрім алювію, пролювію та лесу, тут представлені моренні та флювіогляціальні відклади. В рельєфі переважають плоскі слабо розчленовані чи пологоувалисті рівнини, ускладнені блюдцями просідання. У ґрунтовому покриві району домінують чорноземи потужні малогумусні, які сформувалися під різнотравно-злаковим степом, пізніше заміщеним агрофітоценозами [1; 3].

6. Лебединсько-Зіньківський полого-хвилястий ландшафтний район на палеогенових відкладах із чорноземами типовими потужними малогумусними та пануванням агрофітоценозів, із лучно-чорноземними осолоділими ґрунтами у степових блюдцях та днищах балок з лучно-степовою трав'янистою рослинністю [3]. Корінні породи представлені неогеновими відкладами, перекритими левовими породами четвертинного віку. Для рельєфу характерним є терасовий комплекс долини Псла, ускладнений великою кількістю блюдць просідання, наявність слабохвилястих вододілів із широкими прохідними долинами та неглибокими балками [1].

У межах Південної Полтавської розчленованої пологохвилястої лесової області виділяється лише 1 ландшафтний район.

7. Заворсклинський терасовий пологохвилястий розчленований ландшафтний район лесової рівнини із чорноземами типовими

середньогумусними важкого механічного складу. Корінні породи – палеогенові мергелі, алевроліти, пісковики й зеленуваті глауконітові піски, неогенові сірі піски та глини. Четвертинні відклади представлені потужними лесами й лесовидними суглинками. Територія зазнає впливу підняття і має значну кількість локальних тектонічних структур. Район представлений терасами р. Ворскли, які являють собою слабохвилясті, інколи майже плоскі алювіальні рівнини, зі значною кількістю блюдць просідання. У ґрунтовому покриві заплави переважають лучні ґрунти на яких представлені заплавні остепнені луки. Рослинний покрив представлений кленово-липово-дубовими та сосновими лісами річкових долин [1; 3].

У межах Сумської підвищеної сильнорозчленованої лесової області виділяють 3 ландшафтні райони:

8. Есмань-Клебенський льодовиковий розчленований ландшафтний район підвищеної лесової рівнини із опідзоленими ґрунтами та острівними широколистяними кленово-липово-дубовими лісами. Корінні породами, які виходять на поверхню, тут є крейдові та палеоген-неогенові піщано-глинисті й пісковикові відклади. Четвертинні відклади представлені лесом, лесовидними суглинками, із гляціальними й флювіогляціальними відкладами. У геоморфологічному відношенні це – типова підвищена розчленована лесова рівнина із вираженими у рельєфі долинами, ярами та балками, ускладнена карстовими формами. На вододілах та високих терасах домінують ясно-сірі й темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені під агрофітоценозами [1; 3].

9. Вирський льодовиково-перигляціальний розчленований ландшафтний район лесової рівнини із чорноземами типовими, плямами темно-сірих лісових ґрунтів та пануванням агрофітоценозів [3]. Рельєф району являє собою слабохвилясту розчленовану лесову рівнину між Сеймом та Пселом з чисельними улоговинами стоку та неглибокими балками, прохідними долинами. Корінний рослинний покрив майже повністю змінений господарською діяльністю людини й нині представлений залишками дібров та байрачними лісами в балках і прохідних долинах [1].

10. Псельсько-Ворсклинський позальодовиковий підвищено-розчленований район лесової рівнини із виходами чи близьким заляганням до поверхні верхньокрейдяних порід та значним яружно-балковим розчленуванням [3]. Корінні породи представлені крейдовими та неогеновими відкладами. Рельєф району представлений широкою хвилястою увалисто-балковою підвищеною лесовою рівниною. Наявні плакорні ділянки, розчленовані порівняно неглибокими, широко розгалуженими балками. Ґрунтовий покрив представлений чорноземами типовими, які сформувалися під лучними різнотравними степами; чорноземами опідзоленими, ясно-сірими

й темно-сірими лісовими ґрунтами, які сформувалися під широколистяними лісами на прирічкових ділянках, а на борових терасах – дерново-слабопідзолистими піщаними, у заплавах невеликих річок – лучно солонцюватими ґрунтами [1].

Проведений аналіз ландшафтних регіональних структур Сумської області показав, що для зони мішаних лісів характерними є райони із переважанням моренно-зандрових рівнин з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, переважно сільськогосподарського освоєння. Для лісостепової зони найбільш домінуючими є: райони лесових вододільних рівнин із чорноземами глибокими малогумусними; райони з яружно-балковим та долинно-балковим рельєфом із сірими еродованими ґрунтами й фрагментами широколистяних дібров; райони терасових рівнин із чорноземами глибокими малогумусними та лучно-чорноземними солонцюватими ґрунтами.

Список використаних джерел

1. Атлас Сумської області; відп. ред. Л. М. Веклич. К.: Укргеодезкартографія, 1995. 40 с.
2. Васи́лега В. Д. Ландшафтна екологія: навч. посіб. Суми.: СумДУ, 2010. 306 с.
3. Корнус А. О. Географія Сумської області: природа, населення, господарство: навч. посіб. / Корнус А. О. [та ін.]; Сум. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти [та ін.]. Суми : Наталуха А. С., 2010. 183 с.
4. Маринич О. М., Шишченко П. Г. Фізична географія України: Підручник. К.: Знання, 2005. 511 с.
5. Нешатаев Б. Н. Физико-географическое районирование Сумской области. Сумы: СГПИ, 1987. 54 с.
6. Удовиченко В. В. Ландшафтно-екологічний аналіз природокористування (на прикладі території Сумської області) : Дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / Удовиченко Вікторія Віталіївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 257 с.

ГІДРОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІЧКИ СУМКИ ТА ЇЇ БАСЕЙНУ

Данильченко О. С., Рибальченко А. С.

alenska1794@ukr.net

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Дослідження малих річок на сучасному етапі розвитку суспільства привертають особливу увагу, оскільки їх стан постійно погіршується, а геоекологічні проблеми потребують негайного вирішення. Однією з таких річок є річка Сумка, притока річки Псел, яка знаходиться під постійним тиском господарської діяльності людини. На сьогоднішній день річка знаходиться в жахливому стані, у зв'язку з цим досить актуальною є